

Uluslararası Göç ve Göçmenlerin Ayrımcılık Algısı: Almanya'daki Göçmen Kadınlar Örneği

Nezahat ALTUNTAŞ*

Hatice KARAÇAY ÇAKMAK**

GİRİŞ

İrk, dil, din vb. kültürel farklılıklar 21. yüzyıl toplumlarının önemli özelliklerinden birisidir. Kıtık, yoksulluk, savaş gibi nedenler yoğun göç dalgalarına yol açmış, iletişim ve taşımacılıktaki gelişmeler uluslararası göçü mümkün kılmış ve kolaylaştırmıştır. Yaşanan globalleşme süreci ise söz konusu göçü beslemiştir. Böylece uluslararası göç ile toplumsal farklılıkların görünürlüğü artmış ve farklı toplumsal kategoriler arasında etkileşimi zorunlu kılmıştır. Bu durumda, yani başına gelen "öteki" ya da "farklı olan" ile etkileşim ve iletişim şekli önem kazanmıştır. Daha önemlisi "öteki" ya da "farklı olan"ın yan yana gelmesi, bireyler ya da grupların kendini güvensiz hissetmesine yol açmıştır. Bu güvensizlik karşılıklı etkileşimi daha çatışmacı hale getirmiş, hoşgörüsüzlük, ayrımcılık, sosyal dışlanma, ırkçılık gibi kavramları gündeme taşımıştır. Söz konusu olumsuz gelişmelerin altında işsizlik gibi ekonomik sorunların artması ve başkalarının farklılığını kabul etmemek ya da saygı duymamak yatmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'den göç ederek Almanya'da yaşayan kadın göçmenlerin ayrımcılık algısını incelemeyi hedefle-

mektedir. Çalışma, Ekim 2006-Şubat 2007 tarihleri arasında, Almanya'daki Türkiyeli kadın göçmenlerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlara dayanmaktadır. Alan araştırması, nüfusunun %57.8'i Katolik olan Bavyera eyaletinin Augsburg (Münih'e yakın) kentinde yapılmıştır.

I-KAVRAM OLARAK AYRIMCILIK

Ayrımcılık okulda, iş yerinde, alışverişte, komşuluk ilişkilerinde kısacası hayatın her alanında her ilişki ağında ortaya çıkabilir. Örneğin çalışma hayatında yaşanan ayrımcılık şöyle tanımlanabilir: işe alma, terfi, işten ayrılma gibi çeşitli iş süreçlerinde ırk, yaş, cinsiyet, din, dil, ulusal köken, engellilik durumu gibi işin başarılı bir şekilde yerine getirilmesiyle ilgili olmayan faktörlere dayalı olarak karar verilerek, kişiler ya da gruplar arasında fark yaratılmasıdır.

Genel olarak ayrımcılık, sosyal, siyasal, hukuksal, ekonomik vb. hayatın her alanında alınan kararların ve gerçekleştirilen uygulamaların kişilerin ırk, dil, din, mezhep, ulusal köken, cinsiyet, engellilik durumu gibi faktörlere dayalı olarak benzer durumdaki kişilere ve gruplara göre farklı davranılması durumudur.

Farklı davranma durumu ırk, dil, din, mezhep, ulusal köken, cinsiyet, engellilik durumunda bulunanlara söz konusu farklılıklardan dolayı olumlu anlamda bir ayrımcılık getiriyorsa pozitif ayrımcılık durumu vardır. Yani bir grubun farklı olmaktan kaynaklanan bazı özellikleri nedeniyle sosyal, siyasal, ekonomik ilişki ağında zarar görmemesi için olumlu anlamda bir farklı düzenleme söz konusudur. Pozitif ayrımcılığın en sık rastlanan şekli, kadınlara yönelik olarak siyasal, hukuksal alanda gerçekleştirilen düzenlemelerdir. Ancak uygulamada yaygın olan yukarıda belirtilen negatif ayrımcılıktır.

Ayrımcılık türleri konusunda literatürde çeşitli sınıflandırmalar bulunmasına karşın, yaygın olarak kullanılan iki ayrımcılık türü vardır; farklı davranış ayrımcılığı ve farklı etki ayrımcılığıdır. Farklı davranış ayrımcılığı; kasıtlı olarak yapılan ve ırk, din, cinsiyet, yaş, ulusal köken, engellilik durumu gibi faktörlere dayalı olarak, benzer durumdaki bireylere farklı davranıldığında meydana gelir. Farklı etki ayrımcılığı ise, ayrımcılık kastı olmayan ancak ayrımcılık ile sonuçlanan uygulamalar ve kararlarıdır.

Toplumsal yaşamda farklılıkların tanınması isteği özellikle günümüzde önemlidir. Ayrımcılığın temelinde, farklılıkların tanınmaması ve kişi ya da gruba azınlığa ait olma duygusunun hissettirilmesi vardır. Farklılıkların tanınması ise temelde kişiler veya belirli gruplar hakkındaki önyargılardan kaynaklanır. Bu bağlamda kişi ve gruplara yüklenen anlamlar, simgeleştirme önemlidir. Örneğin yakın zamana kadar Türkiye göçmenleri Almanya'da geleneksel bir grubu temsil ederken, özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra başörtüsü, İslam ve Türk kavramları arasında bağlantı kurularak başörtüsünün terör ile simgeleştirilmesi bu anlamda örnek olarak ve-

rilebilir. Böylece global gelişmelere göre kişilere ve nesnelere yüklenen anlamlar değişmekte ve bu durum ayrımcılık uygulamaları ile önemli sonuçlara neden olmaktadır.

Bazı kavramların ayrımcılık kavramı ile karıştırıldığı görülür. Bu kavramlardan biri son günlerde literatürde yoğun bir şekilde tartışılan sosyal dışlanmadır. Sosyal dışlanma, (kişilerin -yoksulluk, temel eğitim/becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla- toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata diledikleri gibi katılmalarının engellenmesidir (Adaman-Keyder, 2007: 83). Sosyal dışlanma kavramı ekonomik ve sosyal sorunların artması ile ortaya çıkar. Sosyal politikanın yeni paradigmasının temel kavramı olarak sosyal dışlanma, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel uzantılarıyla sosyal politikanın bütün alanlarını kapsamaktadır. Dayanışmacı yaklaşım, sosyal dışlanmayı bireyin toplumla olan bütün kültürel, ahlaki ve sosyal bağlarının kopması olarak tanımlar. Böylece sosyal dışlanmışlar toplumda marjinalleşmiş, asosyalleşmiş ve dolayısıyla sosyal düzenin dışına çıkmış olanlardır (Yücesan-Özdemir, 2007: 100).

Ayrımcılığın daha ileri aşaması ırkçılık olarak karşımıza çıkar. İrkçilik, kişi ya da grubun özellikle fiziksel özellikleri nedeniyle varlığına tahammül edilmemesi, fiziki güç kullanılarak zarar verilmesi ya da ortadan kaldırılmaya çalışılmasıdır. Böylece farklılıklara karşı muamele bir hiyerarşi içinde düşünüldüğünde, farklılıklara önyargı ile bakılarak kabul edilememesi durumunda hoşgörüsüzlük; benzer durumda olanlara farklılıkları nedeniyle olumsuz tavır sergilemek ayrımcılık; farklılıklar nedeniyle toplumdaki dışlanma sosyal dışlanma; farklılıklar nedeniyle fiziksel saldırı-

* Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Görevlisi

** Yrd. Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

ya uğrama durumunda ise ırkçılık söz konusudur.

Ayrımcılık, farklı alanlarda ve farklı şekillerde kendini gösterebilir: Cinsiyet ayrımcılığı, eğitimde ayrımcılık, çalışma hayatına dair ayrımcılık, siyasal alanda ayrımcılık, hukuksal alanda ayrımcılık, medyada ayrımcılık, mekânsal alanda ayrımcılık, mal satın alma ve hizmet kullanmada ayrımcılık, olaylardan kaynaklı ayrımcılık.

Ayrımcılık ile karşılaşan kişi ya da gruplar arasında birleşme-dayanışma eğilimi ortaya çıkar. Çünkü kabul edilemeyen ya da saldırıya uğramış farklılık unsurunun (ırk, dil, din, mezhep, ulusal köken, cinsiyet, özürllülük durumu gibi) onarılması eğilimi ortaya çıkar. En iyi onarma şekilde ise kişiler ya da gruplar arası dayanışma ile güç kazanılması ile ortaya çıkar. Bu durumda "biz" ve "öteki" arasındaki çatışma bir kısır döngü olarak devam eder.

Bu çalışmanın amacı, Almanya'da yaşayan Türkiyeli kadın göçmenlerin söz konusu ayrımcılık şekillerinden hangisiyle karşılaştığı, bu ayrımcılık şekillerini nasıl algıladığı, bu algının sonuçları ve söz konusu ayrımcı uygulamalar karşısında geliştirdiği mekanizmaları incelemektir. Ancak öncelikle Türkiye'den Almanya'ya yönelen işgücü göçü hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

II-TÜRKİYE'DEN ALMANYA'YA ULUSLARARASI GÖÇÜN SEYRİ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, savaşın yitdiği Avrupa'yı yeniden inşa etmek için bu ülkelere yoğun bir işgücü göçü süreci yaşanmıştır. Söz konusu süreçte İngiltere ve Fransa işgücü ihtiyacını eski sömürgelerinden sağlarken, Almanya'nın böyle bir şansı olmamış bu nedenle önce İtalya, İspanya ve Yunanistan daha sonra Türkiye'den göçmen işçiler

talep edilmiştir. Türkiye dışındaki ülkeler Almanya'daki işgücü göçünü ikili anlaşmalarla düzenledikleri halde, Türkiye'den giden işçiler başlangıçta mesleki bilgilerini arttırmak amacıyla stajyer sıfatıyla küçük gruplar halinde bu ülkeye gitmişlerdir. 1950'lilerde başlayan söz konusu göç süreci 1-2 yıl gibi kısa dönem olarak düşünülmüş ve iş bulma faaliyetleri Almanya'daki özel kurumlardan gerçekleştirilmiştir. Almanya ve Türkiye arasında işgücü ihracı konusundaki ikili anlaşmalar ancak 1960'larla başlamış ve özel kurumların faaliyetlerine son verilmiştir. Geçici bir göç düşünüldüğünden işçilerin ailelerini götürmelerine izin verilmemiştir (Abadan-Unat, 2007: 3-5).

Konuk işçi olarak önceleri sadece erkekler çağırılmış ancak 1966/67 ekonomik bunalımından sonra otomasyona geçmemiş endüstrilerde emeğe dayalı işgücüne duyulan ihtiyacın artmasıyla kadınlar da işgücü olarak söz konusu göç sürecine dahil olmuştur (Abadan-Unat, 2007:11). 1970 başlarındaki ekonomik krize kadar, Türkiyeli kadın göçmen işçiler diğer göçmen kadınlar gibi, Alman endüstrisinin plastik, kimya, metalürji, elektronik, tekstil, işlenmiş gıda, balıkçılık, konserve kağıt üretimi gibi en zor koşullarda, çekiciliği en düşük işlerde istihdam edilmişlerdir (Wilpert, 2007:165). Ancak söz konusu kadın işçilerin sayıları sınırlı sayıda kalmıştır. Türkiyeli kadın göçmenler dış göç sürecine, özellikle 1973'den sonra, işçi statüsü ile doğrudan iş piyasasına yönelik olarak değil büyük ölçüde aile birleşimleri yoluyla eş olarak dahil olmuştur.

1970'lerde Türkiye'den gelen işçilerin geçici olmadığı anlaşılmış ve bu kişilere yönelik sağlık bakımı, iş kazası, sakatlık, ölüm durumları sosyal sigorta kapsamına alınmış işsizlik, emeklilik,

çocuk yardımı gibi düzenlemeler yapılmıştır. Ancak 1973 petrol krizi ve yaşanan ekonomik kriz ile söz konusu işçilerin çalışmaları engellenmese de, ülkelere dönmeleri teşvik edilmiştir. Böylece 1970 ortalarından itibaren Türkiye'den Almanya'ya göç engellenmeye çalışılmış ancak sona erdirilememiş; turist pasaportu ile ya da kaçak yollardan Almanya'ya göç devam etmiştir. 1980'lere gelindiğinde, Türkiye'den Almanya'ya giden işgücünün %40'ının 18 yaşından küçük olduğu görülmüştür (Abadan-Unat, 2007: 6-7).

1980'lerle birlikte Türkiyeli göçmenlerin ülkelerine dönmeyeceği artık kesinleşmiş, bu durum işçilerin topluma entegrasyonu, kimlik ve hak taleplerini gündeme getirmiş, ayrımcı uygulama ve muamelelerin artmasına yol açmıştır. Berlin Duvarı'nın yıkılarak iki Almanya'nın birleşmesi ile birlikte yabancı düşmanlığı yaygınlaşmıştır. "Dazlaklar" olarak ifade edilen faşist Neo-Nazi gruplarının saldırıları artmaya başlamıştır. Önce göçmenlere ikinci sınıf insan muamelesi yapılarak ayrımcı uygulamalar gerçekleştirilmiş daha sonra şiddet uygulamaları başlamıştır. Mölln ve Solingen kentlerinde Türkiye'den gelen göçmenlerin evlerinin kundaklanması sonucu birçok insan ölmüştür. Bu saldırılar daha da acımasızlaşarak günümüze kadar devam etmektedir. İşsizliğin yaygınlaşmasının önemli bir etkisinin olduğu bu olaylar Almanya'nın kültürel çoğulculuk politikasına hazır olmadığını göstermektedir (Abadan-Unat, 2007: 10).

Almanya'nın toplam nüfusu 2007 yılı itibarıyla yaklaşık 82.400.996'dır. Avrupa'da yaklaşık 40 milyonluk Müslüman nüfus bulunmaktadır (Malik, 2005: 87). Almanya'daki bütün Müslümanların sayısı 3.2 milyon olarak tahmin edilmektedir. Bunlardan 2.7 milyonunu

Türkiye'den göç edenler oluşturmaktadır. Müslümanların toplam Alman nüfusuna oranı %3.7, Türkiye'den gelenlerin toplam nüfusa oranı %2.4'dir. Yani Müslümanların 3/4'ünü Türkiyeli göçmenler oluşturmaktadır (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook>). Almanya Türkiyeli göçmenlerin en çok göç ettikleri ve dolayısıyla demografik olarak en yoğun oldukları ülkedir.

1950'lerde başlayan ve günümüze kadar devam eden Almanya'ya göç macerasında gelinen noktaya bakıldığında durum pek iç açıcı görünmemektedir. Gelir, statü, öğrenim ve iktidar açısından toplumsal hiyerarşinin en altında bulunan birinci kuşağın çocukları, kişisel çabalarıyla bir yerlere gelen küçük bir azınlık dışında, günümüzde hala aynıdır (Abadan-Unat, 2007: 16). Türkiye'nin Almanya'daki göçmenler için önemli çabaları olmadığı gibi Almanya'nın ayrımcı karar ve uygulamaları da sürmektedir. Almanya'da, Türkiye'nin toplumsal yapısı, ekonomisi, sanatı, fikir hayatı vb. ile ilgili bilgilendirici, aydınlatıcı araştırmalar yapılamamış bu konuya önem verilmemiştir. Güncel Türkiye ile ilgili güvenilir bilgiler yoktur (Abadan-Unat, 2007: 17). Bu da Almanya'nın Türkiyeli göçmenlerle ilgili sorunları nasıl çözmeye çalıştığını/çalışacağını bir göstergesi olarak karşımızda durmaktadır.

III-ALMANYA'DAKİ TÜRKİYELİ GÖÇMEN KADINLARIN AYRIMCILIK ALGISI A-ORTAK NOKTALAR

Almanya'da yaşayan Türkiyeli göçmen kadınların ayrımcılık algısı, Almanya'da kalış süreleri, eğitim, iş imkanları, tesettürlü olup olmaması gibi koşullara bağlı olarak değişmektedir. Bazı kadınlar

kendilerine karşı ayrımcı bir muamele olmadığını savunurken bazıları yapılan ayrımcılığı vurgulamakta bir kısmı da ayrımcılığı chveni şer olarak ifade etmektedir. Örneğin Seher Hanım bu konuda şöyle demektedir: “Almanya'nın Müslümanlara tavrı çok pozitif değil ama daha kötü ülkeler de var Fransa gibi. En azından burada birebir bir saldırı yok. Bazı kişisel olaylar olabilir ama Fransa gibi radikal değil. Diğer taraftan İngiltere'nin kanunları daha duyarlı ve insanlar daha saygılı. Almanya, iki ülke arasında...” Gerçekten de Almanya'da özellikle Türkiyeli göçmenler için özgürlük iyi ile kötü arasında bir yerdedir. Örneğin kız öğrenciler başörtüsü takabilir ancak öğretmen başörtüsü takamaz; cami yapılabilir, ancak minare yapılamaz.

Göçmen kadınların ayrımcılık konusunda belirttikleri ortak algı noktası, yabancı oldukları bu ülkede ayrımcı uygulamaların doğal karşılanması gerektiği şeklindeki algıdır. Yani ayrımcı uygulamaların içselleştirildiği görülmektedir. Örneğin Bahar Hanım, “Burada bize karşı çok iyi davranış yok ama sonuçta yabancı bir ülkedeyiz. Bu normal” demektedir.

Göçmen kadınların belirttikleri diğer bir ortak algı da, batılı/Alman gibi görünmek ve davranmak durumunda ayrımcı uygulamaların yapılmadığı şeklindedir. Yani farklılıkların gizlenmesi ya da “öteki” gibi davranılması durumunda sorun yaşanmayacağıdır. Müslüme Hanım bu durumu şöyle özetlemektedir: “Beni burada Türk'e benzetmiyorlar. Bir topluluğa girince Türkçe konuşmuyorum. Türk olduğumu söylemiyorum. Yoksa dışlıyorlar. Ancak sorarlarsa söylüyorum Türk olduğumu... Almanlarla da iyi anlaşıyorum ama Türk olduğumu öğrenince değişiyorlar.”

Çiğdem Hanım ise bu konuda şöyle demektedir: “(...) Burada hiç ayrımcılıkla karşılaşmadım. Tipik Türk görünümüne sahip olmadığım için belki. (Uzun kumral saçlı, dar bir kot pantolon, üzerine dar bir kazak ve uzun çizmeler giymişti.) Onlara çok uyduğumu düşünüyorlar görünümünden dolayı.” Pınar Hanım da Türk olduğunu anlamadıkları için hiçbir sorunla karşılaşmadığını belirtmektedir.

B- EĞİTİM ALANINDA AYRIMCILIK

Göçmen işçilerin çocuklarının eğitimi, dil bilmeyen ve Almanya'nın karmaşık eğitim sistemine entegrasyonunda zorlanan çocuklar açısından sorunlu olmuş ve ülkenin federal yapısı nedeniyle ikili bir uygulama görülmüştür. Bavyera modelinde, göçmen çocuklar Türkçe eğitim veren sınıflara ayrılmıştır. Böylece bu çocukların eğitimlerini daha yüksek düzeylerde devam etme ve üniversiteye gitme fırsatı ellerinden alınmıştır. Berlin modelinde ise, göçmen çocuklara sadece Almanca ile öğretim sunulmuştur. Bu durumda da çocuklar Almanca öğrenmede zorlanırken, aile içi iletişimden de koparılmışlardır (Abadan-Unat, 2007: 7).

Almanya eğitim sisteminde öğrenciler 4. sınıftan sonra seviye tespit sınavına tabi tutularak buna göre yönlendirilmekte ve üç farklı bölüme ayrılmaktadır. Gymnasium, başarılı olanların devam ettiği normal lisedir ve üniversiteye giden süreci kapsar. Real schule, bankacı, orta düzey memurluk gibi ara eleman yetiştiren süreçtir. Berufsschule meslek okuludur. Burada, terzi, tamirci, kuaför, doktor yardımcılığı, avukat yardımcılığı gibi meslekler öğrenilir, ilkokulun devamı gibidir. Türkiyeli göçmenler, bu süreçte daha çok meslek lise-

lerinde yoğunlaşmakta diğer süreçlerde oldukça zorlanmaktadırlar. Hülya Hanım bu konuda şöyle demektedir. “Çevreye bakınca Almanya'daki gençlere üzülüyorum. %90'ını ilkokulun devamına gidiyor. Bunların %80'i başarısız oluyor ve sokaklarda.”

Müslüme Hanım ise okula başlamadan önce yapılan bir testten ve yaşadıklarından bahsetmektedir: “Okulda, başlamadan önce bir test yapıyorlar burada, zihinsel özüllü olup olmadığını belirlemek için. O gün çok sıra vardı. Babam çok sinirliydi. Bana bağıınca korktum. Biri bana bağıınca çok kötü hissediyorum ve ağlamaya başlıyorum. Babam kızım sen aptal mısın konuşsana diye bağıınca hiçbir şey yapamadım. Beni aptallar sınıfına gönderdiler. Orada çok güzel resimler yapıyordum. Bir öğretmen bu kız aptal olamaz tekrar test yapalım dedi. Testte başarılı oldum ve Türk sınıfına geçtim ...”

Buna göre göçmen çocukların dil (Almanca) sorunu gibi içinde bulunduğu dezavantajlar düşünülmeden genel olarak bütün çocuklara uygulanan testlerin uygulanması doğrudan olmasa da “farklı etki ayrımcılığı” örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müslüme Hanım okulda Alman öğrenciler ve öğretmenlerin muameleleri hakkında da bilgi vermektedir: “Ben öğrenciyken, bir Türk ve Alman arasında kavga olduğunda, hep Türkleri suçlardı. Alman çocuklar “pis yabancılar ülkemizden gidin” derlerdi. Kız kardeşimin notları çok yüksekti. Real Schule'ye gidecekti. Başvurusunu yaptı. Okulda sadece 4 Türk (öğrenci) vardı. Kardeşimle 5 olacaktı. Gereken testleri de başarıyla yaptı. Ama yaşı büyük diye almadılar. O da diğer okulda kendini bıraktı, notları çok düştü. Artık okul müdürü ona ne dediyse bilmiyorum.

“Nasıl kazansam bile beni almıyorlar” diyor.”

Perihan Hanım da oğlunun üniversiteye gidebilmesi için gitmesi gereken liseye ulaşabilmek için yaşadığı sıkıntıları anlatmaktadır: “Büyük oğlum Gymnasium'a başlayacaktı, ancak dili (Almanca) yeterli değil dediler. Bir yıl ertelediler. 2. yıl da bir öğretmenleri vardı hep rapor alıyordu, rahatsızdı bu nedenle hiçbir şey öğrenemedi. Yani 2 yıl kaybetti oğlum, ama okuluna başladı. Bu nedenle okul idaresi ve milli eğitim ile sorunlar yaşadık.”

Şimdi öğretmen olan Seher Hanım da eğitim sürecinde benzer şekilde yaşadığı yıl kayıplarından bahsetmektedir. “İlkokulda Türk sınıftaydım. (...) Babam benim üniversite okumamı çok istiyordu. Ama bunun için seçmeli dilin İngilizce olmalıydı. Ama ben Türk sınıftaydım ve yabancı dilim Türkçe'ydi. Öğretmenimle konuştu bu ayrımdan önce. Ama öğretmenim yardımcı olmadı. Öğretmenim yabancılara karşı önyargılıydı. Direkt benimle ilgili bir sorunu yoktu. Genel olarak yabancılara başarılı olmasını istemiyordu. Sınava girdikten sonra, ilkokula gittiğim gün beni sınıfın kapısında karşıladı ve “boşuna heveslenme kazanamayacaksın” dedi. Her fırsatta babamı da vazgeçirmeye çalışıyordu. Ertesi sene tekrar sınava girdim ve kazandım. Bir senem kayboldu ama kazandım. Daha sonra öğretmenim değişti ve yeni öğretmeni sevdim, bana yardımcı da oluyordu. Diğer öğretmeni mi bazen yolda gördüm. Bana “seni daha kovmadılar mı?” derdi ...”

Hülya Hanım başka bir noktayı daha gündeme getirmektedir: “Burada tüm dünya tarihi vardır ama Osmanlı tarihi hiç geçmez. Roma, Yunan, Mısır vb. bütün tarihler vardır. İlkokul'da bir yerde, tek bir yerde Osmanlı'ya atfen

"hasta adam" ibaresi geçer. Ancak çocuklar bilinçsizdir, bu kimdir nedir diye sormaz. Bence devlet bunu bilinçli yapıyor." Bu noktada ders müfredatı eğitimde karşılaşılan diğer bir ayrımcılık şekli olarak dikkat çekmektedir.

Eğitim konusunda belirtilmesi gereken bir diğer nokta da başörtülü kızların eğitimi konusunda değerlendirme yapılırken, özellikle başörtülü öğretmenlerin devlet okullarında çalışmaması için belirtilen gerekçe, dünya görüşleri için reklam yapmanın öğretmenlere yasak olmasıdır. Ancak Hıristiyanlığın sembolü olan haç bunun dışında bırakılmaktadır. Çünkü yasaya göre, Hıristiyanlığın insan severliği ve batının temel değerlerine dayanıyordu (Aydın-Karakaşoğlu, 1999:773).

C- ÇALIŞMA HAYATINA DAİR AYRIMCILIK

Eğitim konusunda sorunlar yaşayan gençler doğal olarak meslek edinme konusunda da zorlanmakta, bu durumun sonucu olarak karşımıza yüksek işsizlik oranları çıkmaktadır. Meslek öğrenmeyen gençlerin oranı Alman gençler arasında %8, tüm yabancılarda %33, Türkiye'den giden göçmenler arasında ise %40'dır. Türkiye'den giden göçmenler yüksek işsizlik oranını ulusal kimlikleri nedeniyle gördükleri ayrımcılığa bağlamaktadır (Abadan-Unat, 2007: 13).

Göçmenler, iş bulma konusunda zorlanmaktadır. Fabrikalarda sürekli çalışma fırsatı bulan göçmenler ise kendilerini büyük ölçüde çok zor ve yoğun bir çalışma ortamı içinde bulmaktadır. Dudu Hanım bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Eşim demir fabrikasında çalışıyor. Dört vardiya çalışıyorlar. Çalışma koşulları çok ağır. Hafta sonları da çalışır. İzni hafta içine denk gelir. Gece, gündüz 10 saatten

aşağı çalışmaz. İzni de bir buçuk gün. Gece işlerinin ücreti daha fazla olduğu için Türkler genelde bu tür işlerde çalışır."

Almanya'nın özellikle göçmenlere yönelik yetersiz iş imkanları nedeniyle, erkekler vardiyalı zor işlerde ya da aynı anda ücreti düşük birkaç işte birden çalışarak yoğun bir iş temposu içinde varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Perihan Hanımın belirttiği gibi "En son planda, en kötü koşullarda Türkler (bulunmaktadır.)"

Erkeklerin iş sorunu konusunda getirdikleri çözümlerin başında, kendi küçük işletmesini açmak gelmektedir. Abadan-Unat'ın "etnik işletmeler" olarak ifade ettiği bu işletmeler Türkiye göçmenleri için istihdam fırsatı yaratmaktadır (2007: 13). Fatma Hanım bu konuda şunları söylemektedir: "Türklerin hepsi fabrikalarda düzenli iş bulamıyor. Fabrikada çalışanlar genelde 2-3 aylığına alınıyor. Bu nedenle genelde herkes kendi işini kuruyor. Çevrede görürsünüz genelde küçük market, dönerci, berber gibi yerler çok. Bu işlerde de bir gün para var bir gün yok."

Göçmen kadınların kendi iş sorunları da önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Almanya'daki eğitim sistemi nedeniyle, göçmen kadınlar genellikle meslek okulu düzeyindeki okulları okuyarak terzi, kuaför, eczacı yardımcısı, avukat yardımcısı gibi düşük statülü ve gelirli meslekler edinmişlerdir. Söz konusu meslekleri uzun süre devam ettirenlerin sayısı ise oldukça azdır. Bu noktada, Türklerin işlettiği küçük iş yerlerinde çalışmak kadınlar için önemli bir fırsat olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, tesettürlü kadınların daha rahat çalışma ortamına kavuşması açısından da bir çözüm yaratmaktadır.

Eğitim düzeyi düşük ya da Almanya'ya geç bir yaşta gelen kadınlar, özellikle Türkiye'den evlenerek Almanya'ya gelen kadınlar için, temizlik işlerinde çalışmak tek alternatif olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin evlenerek Almanya'ya gelen Dilek Hanım, "(...) Yakın zamana kadar haftada bir gün temizlik işine giderdim. Yakınımızdaki 4-5 apartmanın merdivenlerini silerdim." demektedir. Dilek Hanım burada karşılaştığı muameleyi ise şöyle ifade etmektedir: "Türk olduğumu anlayınca farklı muamele oluyor. İlk işe girdiğimde, bir senec önce, apartmanı sildim. Paspasın da kaldırılıp altının silinmesi gerekiyordu. Bunu bana söylemediler. Süpürmedi diye hemen şikâyet etmişler. Bazıları kapıyı açıyor Almanca söyleniyor kapıyı kapatıyor. Hiçbir şey anlamıyordum."

Yine evlenerek Almanya'ya giden Dudu Hanım ve Yasemin Hanım da haftanın belirli günleri temizlik işine gittiklerine belirtmektedir.

Kadınların çalışma ortamında ayrımcı muamele olarak ifade ettikleri bir durum da tesettürlü olmaları durumunda ortaya çıkmaktadır. Hülya Hanım, bu konuda karşılaştığı sorunu şöyle ifade etmektedir: "Tesettürlü olduğum için işte dışlanma oluyor. Eğitimli insanlarla sorun olmuyor. Düşük eğitimli halk böyle değil." Nagihan Hanım ise şöyle demektedir: "İşyerim bir iş almıştı hızlı makine kullanmak gerekiyordu, ben çok hızlı değildim. Ama beni makineden alıp başka bir bölüme ya da yere verebilirlerdi, ama yapmadılar ve işime son verdiler. Galiba başörtüsünden dolayı çıkarıldılar. Ben öyle tahmin ediyorum."

D- HUKUKSAL DÜZENLEMELER

Hukuksal alanda da ayrımcı uygulamalar dikkat çekmektedir. Araştırmaya

katılan kadınların bu konuda ifade ettikleri ilk konu vatandaşlık yasasıdır. 2000 yılına kadar Almanya'da 1913 yılına dayanan vatandaşlık kanunu geçerliydi ve bu kanuna göre vatandaşlık kan esasına dayanmaktaydı. Yalnız Alman kanı taşıyanlar Almanya'nın doğal vatandaşı olarak kabul ediliyordu. Böylece içinde Türkiyeli göçmenlerin de bulunduğu çok sayıdaki Müslüman uzun süre Almanya'da "yabancı" olarak varlık bulmuştur. 2000 yılında Sosyal demokrat hükümet ile bu konuda önemli değişiklikler yapılmış ve Alman kanı taşımayanların da Alman vatandaşı olma yolu açılmıştır. Ancak bu yasa bile önemli sınırlılıklar taşımaktaydı. Çünkü yasa çifte vatandaşlık vermeyerek sadece Alman vatandaşlığına izin vermektedir. Bunun istisnası AB ülkelerinden birinin vatandaşlığına sahip olmaktır. Yani AB vatandaşları için iki devlet arasında vatandaşlık, karşılıklı ilkesi gereği karşılıklı olarak tanınacaktı. Oysa Türkiyeli göçmenler önceki vatandaşlıklarından vazgeçmek istemiyordu. Böylece söz konusu uygulama hukuksal anlamda önemli bir ayrımcılığa neden olmuştur.

11 Eylül olaylarından sonra hukuksal düzenlemelerde toleransın zayıfladığı ve ayrımcı muamelelerin arttığı görülür. Vatandaşlık kanunda 2006'da yapılan ve "vicdan testi" olarak anılan bir düzenleme bu durumun göstergesidir. Söz konusu düzenlemenin açıkça Müslümanları hedef aldığı görülür. Bu düzenlemedeki bazı sorular şöyledir (https://www.cia.int/t/commissioner/default_EN.asp):

Q-11 - Size göre, hangi işler asla kadınlar tarafından yapılmamalıdır? Bir iş yerinde kadının patron olması sizi rahatsız eder mi?

Q-13 - (...) Eğer kızınız farklı bir dinden biri ile evlenmek isterse ya da sizin onay vermediğiniz bir iş alanında çalışırsa tepkiniz ne olur?

Q-17 - Eğer kızınız ya da kız kardeşiniz cinsel olarak rahatsız edildiğini söylerse anne, baba, ya da kardeş olarak ne yaparsınız?

Q-21 - Anayasa başka bir dine geçme ve şimdiye kadar inandığı dini değiştirme ve yeni bir yaşam tarzı hakkı verirse ne düşünürsünüz? Böyle bir değişim sonucu olarak nasıl bir cezalandırma düşünürsünüz?

Q-24 - Gazetelerde, kız çocuklarının ve eşlerin uygunsuz davranışları nedeniyle aile şerefini korumak için öldürüldüğü haberleri vardır. Bu olaylara yaklaşımınız nedir?

Q-25 - Almanya'da bir erkeğin iki kadınla evli olması hakkında ne düşünürsünüz?

Q-29 - Eğer yetişkin oğlunuz size homoseksüel olduğunu ve başka bir erkekle yaşamak istediğini söylerse tepkiniz ne olur?

Vatandaşlık yasasına ilişkin olarak 15 Temmuz 2007 yılında gerçekleştirilen yeni düzenleme diğer bir hukuki ayrımcılık örneğini oluşturmaktadır. Aileleri birleştirme kanunu çerçevesinde yapılan yeni düzenlemeye göre, eşlerin Almanya'ya gelebilmesi için Almanca'yı bildiğini ispatlaması gerekmektedir. Söz konusu bu düzenlemenin de Türkiye göçmenlerine yönelik olduğu açıktır. (<http://www.sabah.com.tr/2007/06/15/haber,C7995342FDAB4DB39094B63F0F27D8BC.html>)

Bu konuda verilebilecek bir diğer örnek de başörtülü Müslüman kadınların devlet memuriyetinde başörtüsü takması ile ilgilidir. Başörtüsü konusunda, Almanya'nın farklı eyaletlerinde farklı

politikalar uygulanmasına karşın, genelde bir karşı duruş olduğunu belirtmek gerekir (Rohe, 2005:155-6). Aslında Almanya'nın kendine özgü din özgürlüğü ve sekülerizm anlayışı nedeniyle genellikle mahkemeler taraf olan Müslümanların lehine kararlar çıkartmışlardır. Ancak uygulamada durum farklıdır. Okul müdür ve öğretmenleri başörtülü kız öğrencilerin başörtüsünü yasakladıkları vakalar bile olmaktadır. Bunu kıyafet yönetmeliyle değil -böyle bir yönetmelik yok- çocuğun çıkarlarıyla gerekçelendirmektedir. Bazen kötü not verme tehdidi baskı aracı olarak kullanılmaktadır (Aydın-Karakaşoğlu, 1999:70). Başörtülü kızların öğretmen olması durumunda, staj eğitimin bir parçası olduğu ve devletin öğretmen yetiştirmede tekel olduğu anlayışıyla başörtülü kızlar öğretmenlik stajı yapabilmekte ancak staj sonrası devlet okullarına alınmamaktadırlar. Örneğin 2004 yılında Bavyera eyaletinde öğretmenlerin okulda başörtüsü takmasını yasaklayan bir yasa çıkarılmıştır (Rohe, 2005:155-6). Ancak burada önemli olan, tesettürün dini bir sembol olarak değerlendirilerek yerine, en baştan önyargı ile siyasal bir sembol olarak değerlendirilmesi ve hoşgörü ve sosyal barışı tehdit edeceği şeklindeki önyargıdır (Aydın-Karakaşoğlu, 1999:73).

E- KONJONKTÜREL OLAYLARDAN

KAYNAKLI AYRIMCILIK

11 Eylül'de ABD'ye yapılan terör saldırıları, bütün dünyada olduğu gibi Almanya'da da, Müslümanlara ve İslam'a karşı yapılan muamelede bir dönüm noktası olmuş, hoşgörüsüzlük, ayrımcılık hatta şiddet ve saldırılar için bir gerekçe olmuştur. Müslüman olarak Türkiyeli göçmenler kendilerini, İslam adına

terör yapan örgütlerden farklılaştırma gereği duymuştur. Örneğin Ayşe Hanım "...Amerika'da olaylar olduğunda, bir Alman "siz Amerika'yı bombaladınız" dedi. Ben onlardan değilim dedim." diyerek bu konudaki tecrübesini aktarmaktadır. Çiğdem hanım bu süreçte başörtülü kadınların çok daha zorlandığını ve hedef haline geldiğini belirtmektedir. "11 Eylül'de tesettürlü olanlara saldırıldı. Artık çıkartın bunları dendi."

Bahar Hanım ise bu süreçte yaşadıklarına inanmak istemediğini belirtmektedir: "11 Eylül Amerika olayları olduğunda, staj yapıyordum. Bu olaydan sonra bazı hastalar bana kötü davranırlar. İş arkadaşlarım benimle bir hafta konuşmadı. Şefim iyi davranmadı. Ama ben bu olaylar yüzünden olduğunu anlamadım daha doğrusu anlamak istemedim. İş arkadaşlarım benim yaşımıydı, bu tavırlarını klasik kadınlar arasında yaşanan kıskançlık zannettim."

Söz konusu olaylar sırasında öğrenci olan Müslüme Hanım ise çocukların ayrımcılık konusundaki acımasızlıklarını göstermesi açısından çarpıcıdır. "11 Eylül'den sonra, Almanlar; siz bütün Müslümanlar teröristsiniz dediler bize. Biziz gıcık olmaya başladık. Zaten sevmiyorlardı. O zaman ben 9. sınıfa gidiyordum. Arkadaşlarla çok tartıştık. Ben küçük yapıldığım için beni okulda dövüyorlardı. "Beni niye dövüyorsunuz" dediğimde "zevk olsun diye dövüyoruz" "kendi ülkenize gidin" "Siz sarımsak kokuyorsunuz" diyorlardı. Bir süre sonra ben de onları dövmeye başladım. Öğretmenimiz, "siz Türkler saldırganınız, ikiz kuleleri uçurdunuz, okulu da uçurursunuz" demişti."

F- MAL SATIN ALMA VE HİZMET KULLANMA

Mal satın alma ya da hizmet kullanmada karşılaşılan ayrımcı muameleler çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Meryem Hanım, "Erkek ya da kadın çalışan fark etmiyor, resmi yerlerde yüzüne bakmadan iş yapmaları, sert bir tavır içinde olmaları" durumunu ayrımcı bir muamele olarak incitici bulmaktadır. Bu anlamda şikayet edilen resmi kuruluşların başında yabancılar dairesi ifade edilmektedir. Hülya Hanım bu konuda şunları söylemektedir: "Resmi kuruluşların muamelesi çok hoş değil. Örneğin en çok gidilen yerlerden biri yabancılar dairesi. Burada muamele hoş değil. Gerçi bunda Türklerin de suçu var. Yıllardır burada yaşıyorlar ancak dil hala öğrenememişler diye düşünüyör çalışanlar. Ancak Almanların arasına giremediklerinden Almanca konuşma gereği duymuyorlar. Gelen Türkler mutlaka Almanca kursuna gidiyor. Bu zaten artık zorunluluk oturma izni alabilmek için. Ancak bir dili kitaptan değil duyarak, konuşarak öğrenebilirsiniz."

Rukiye Hanım da benzer şikayetleri dile getirmektedir: "Devlet dairelerinde, bankalarda pek sorunla karşılaşmıyoruz ancak vize almak için gittiğimiz yer var. Orada Türklerin ayrı Almanların ayrı bölümü var. Türk bölümünde çok kötü muamele var. Aslında bütün yabancılara kötü muamele var. Hele Almanca yoksa daha kötü. Dil biliyorsan fazla bir şey yapamıyorlar."

Türk konsolosluğuna gitmemek için alman vatandaşı olduğunu söyleyen Hülya Hanım benzer ayrımcı muamelelerin Türk konsolosluğunda da yaşandığını belirtmektedir. "...Burada kötü muamele var. Bu konuda gözlemlerim bunlar. Konsoloslukta çalışanlar kendini bir şey zannediyor, kendini üstün görü-

yor. Nedeni kendisi orada bir mevki sahibi diye. "Ters cevap verinc", "sen diye hitap etme" diyorlar."

Müslüme hanım ise hizmet alırken yaşadıkları ayrımcılığı anlatmaktadır "...Bizim haklarımızı yiyorlar. Örneğin hastanede, önce Almanları alıyorlar, Türkleri sona bırakıyorlar."

Fatma Hanım ise evlenme sürecinde, kiralık ev bakarken, yabancı oldukları için evini kiralık olarak vermek isteyenlerle karşılaştıklarını belirtmektedir.

G- SOKAKTAKİ AYRIMCILIK

Sokaktaki durum konusunda da görüşler ifade edilmektedir. Bahar Hanım "...Bize ikinci sınıf insan muamelesi yapıyorlar" demektedir. Hülya Hanım: "Bunca yıldan sonra hala Türklerle soğuk bakıyorlar. Türkleri aralarına almak istemiyorlar." demektedir. Neşe Hanım kendilerine karşı bakışlardaki nefreti ifade etmektedir: "Resmi yerlerde aşırı sorun yaşamadım, işlerimi hallediyorum. Ama sokaktaki insanlar farklı. Gerçi bulunduğu mahalle de önemli. Tipik olarak Almanlar insana farklı bakıyor. Kimi seni baştan aşağı süzüyor, kiminde düşmanca bakışlar görebiliyorsun..."

Dilek hanım sokakta kendilerine karşı olan tahammülsüzlüğü anlatmaktadır: "(Burada) İnsanlar sıcak değil. Yanlışlıkla hatalı bir şey yapınca, örneğin geçmemen gereken bir yerden geçtin diyelim, ya da alışverişten sonra kasada eşyalarını koyduğun yerde aralarına ayrımcı tahtayı koymadın diyelim. Acayip tepki gösteriyorlar, söylüyorlar." Seher Hanım Türkiyeli göçmenlere karşı gösterilen benzer bir tahammülsüzlük örneğini vermektedir: "Benim Türk olduğumu anlamıyorlar. Hatta bir olay olmuştu: Bir gün markette, başör-

tülü kadınlar sıraya girmediler ve öne geçtiler. Önümde yaşlı bir Alman kadın vardı. Söylenmeye başladı, "siz Türkler hep böylesiniz, sorumsuzsunuz, biz Almalar sorunluyuz" gibi. Sonra da bana dönüp öyle değil mi? diye sordu. (Seher'i Alman zannetmiş). Ben de evet dedim, içimden güldüm."

Söz konusu tahammülsüzlük önyargıdan kaynaklanmaktadır. İpek Hanım bunu şöyle ifade etmektedir: "Bazen aşağılayıcı bazen iyi oluyorlar. Türk olduğunu anlayınca, Türkler eğitimsizdir gibi kötü bazı sıfatlarla genel düşünce içinde görüyorlar." Önyargının bir diğer örneğini de Dudu Hanım ifade etmektedir: "Alman komşum, 'bu başörtüsünü bizden korktuğunuz, biz tecavüz ederiz diye korktuğunuz için mi taktıyorsunuz' diye sordu. Ben babamın, akrabalarımın yanında da başörtüsü taktığımı söyleyince çok şaşırıldı."

Ayşe Hanım ise Almanlarla yaptığı sohbetlerde karşılaştığı önyargıdan duyduğu rahatsızlığı belirtmektedir: "Buraya geldiniz medeniyeti öğrendiniz diyorlar. Bu düşünceleri beni çok rahatsız ediyorlar. Tarihe baksalar kim kimden medeniyeti öğrenmiş anlarsın."

H-DİĞERLERİ

Alan araştırması sırasında cinsiyet ayrımcılığı konusunda önemli verilerle karşılaşılmamıştır. Ancak "İslami kimlikli kadın", "Türk kimlikli kadın" ya da "yabancı kadın" olarak yukarıda da belirtildiği gibi önemli ayrımcılık örneklerine rastlanmaktadır.

Medyada karşılaşılan ayrımcılığın bir örneğini Çiğdem Hanım ifade etmekte ve "Türkler" ya da "Müslümanlar" ile ilgili olumsuz haberlerin bilinçli olarak gündemde tutulduğu görülmektedir: "Medya Müslümanlara karşı insanları dolduruyor. Kuş gribinin tartışıldığı

sıralarda, Türkiye'de bir adam 'iki karım var ikisini de alın ama tavuklarımı almayın' demiş. Medya bunu tam bir hafta verdi. Türkler kadınlara bu kadar değer veriyor diye. Özel kanallar yapıyor bunu hep."

Mekansal ayrımcılığı da açıkça görmek mümkündür. Göçmenler getto adı verilen etnik-ulusal özelliklere dayanan nüfus yoğunlaşması olan yerlerde yaşamaktadır (Abadan-Unat, 2007: 13).

Siyasal ayrımcılık da karşılaşılan bir ayrımcılık türüdür. Siyasette aktif ya da milletvekili olmuş bir grup azınlık dışında göçmenler arasında siyasal katılım çok etkin değildir. Çoğu göçmen geldikleri ülkenin vatandaşı oldukları için Almanya'da seçme ve seçilme hakkına sahip değildir. Diğer taraftan Türkiyeli göçmenlerin kamusal alandaki örgütlenme eksiklikleri dernekleşme hareketlerinin desteklenmesi ile giderilmeye çalışılmıştır. Siyasal katılımın yerine ikame edilen bu dernekler zamanla aşırı sağcı, milliyetçi, İslamcı, etnik (Kürtçü) ve aşırı solcu akımlara çerçeve oluşturmuştur (Abadan-Unat, 2007: 15).

Söz konusu bütün ayrımcı muamelelerin yanında araştırmaya katılan çoğu kadının hoşnut bir şekilde söylediği şey sınıf ayrımcılığı ile karşılaşmamaktır. Yasemin Hanım bu konuda şunları söylemektedir: "Burada sınıf ayrılığı yok. Hakim, doktor çocuğu benim çocuğum işçi çocuğu aynı okulda okuyor. Hakim bisikletle çocuğunu bırakıyor, oradan işine adliyeye gidiyor. Ana okulunda öğretmen paspas yapıp tuvaletleri temizliyor. Bunu ilk gördüğümde çok şaşırıldım."

I-DİNİ AYRIMCILIK VE BİR ÇÖZÜM OLARAK İSLAM

Günümüzde Almanya'daki camileri ayakta tutan 2200 -2500 arasında İslami

dernek bulunmaktadır. Arka avlu camileri/merdiven altı camiler olarak anılan bu camiler, dışarıdan cami olarak algılanmayan, küçük, göze çarpmayan, ibadet amacıyla kiralanmış yerlerdir (Lemmen, 2005: 71). Din (İslam), Türkiyeli göçmenler arasında gittikçe artan bir şekilde Almanya'daki yaşamlarının davası haline gelmiştir (Lemmen, 2005:72). Çünkü ulusal bir grup olarak elde edemedikleri bir çok hakları İslami kimlik ile elde edebilmektedir. Dini kimlik vurgusu, göçmenlerin kanun önünde isteklerini ifade etme imkanı veren kurumsal yapılar kurma yolunu açmaktadır (Malik, 2005:84). Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra oluşan yeni meydan okumalara karşı da İslam önemli bir değer olarak yükselmektedir (Malik, 2005:88). Ayrıca azınlık durumunda olan göçmenler İslam dini ile kendilerini belirli bir bağlamda başat grup olarak algılayarak (Malik, 2005: 83) psikolojik destek bulmakta ve özgüven kazanmaktadır. Kısacası günümüzde din Türkiyeli göçmenler için hayatlarının bir davası haline gelmiştir (Lemmen, 2005: 72). Bu nedenle yapılan dini ayrımcılık onları derinden etkilemektedir. Örneğin Ayşe Hanım'ın şu ifadeleri dikkat çekicidir: "Bazen Müslüman olduğum için dalga geçiyorlar. Örneğin "Mcrak etme Allah seni görmez onun pasaportu Viyana'ya kadar" "bir kere domuz eti yesen bir şey olmaz" diyorlar. Sanki kimse görmeden domuz eti yiyebilirim, içki içebilirim, anlayamıyorlar İslam'ı."

Nagihan Hanım ise şunları söylemektedir: "Son zamanlarda Almanya'nın Müslümanlara tavrı daha da kötüleşti. Müslümanlara karşı tavrı daha doğrusu tedbir alıyorlar. Okulda vb. yeni yasalar çıkarıyorlar ve İslam'ı yaşamayı daha da zorlaştırıyorlar. Ancak bunu belli etmiyorlar..."

Başörtülü kadınların dini ayrımcılık konusundaki şikayetleri çarpıcıdır. Rukiye Hanım "...Eğer başörtüsü takıyor ve pardösü giyiyorsanız aşağılanırsınız, hele Almanca bilmiyorsanız daha kötü... Burada iş bulmak çok zor. Hefc kapalı ise iş bulmak çok zor. Kapalılar ancak bazı Türk işyerlerinde çalışabiliyor. Burada Müslüman olmak zor. Bazıları işe gittiğinde başını açıyor..." demektedir.

Başörtüsü konusunda ifade edilen en önemli sorunlardan bir tanesi tesettür nedeniyle karşılaşılan ayrımcı muamelelerdir. Fatma hanım bu konuda şunları söylemektedir: "Örneğin yolda giderken ya da tramvayda giderken, bazı insanlar söyleniyor, resmen kızıyor, ben bir şey yapmadığım halde. Tramvayda 'arkamda başörtülü varmış ben başka yere oturayım diyen' olabiliyor."

Fatma Hanım ise bu konuda şunları belirtmektedir: "Eski ev sahibiniz ben başımı kapatınca bizi evden çıkardı. Evi tutarken başım açıldı, kapatınca 'evin görüntüsüne uymuyorsun evimden çıkan' dedi..."

İslam, özellikle kadınlar arasında bir kimlik, farklılık kaynağı olarak yeniden keşfedilmektedir (Nökel, 2006: 396). İslam ve onun simgesi tesettür geleneksel İslam'dan (Nökel, 2006: 410) ve Müslüman olmayan ötekenden farklı bir kimliği ifade etmekte ve kadınlara kamusal alanda bir yer açmaktadır. Böylece kadınlar gelenekselden kaçarken, kendini farklılaştırırken, sosyal, siyasal ve ekonomik taleplerde bulunurken İslam kimliğini temel almakta ve bu sırada İslam'ı yeniden keşfetmektedir. Sonuç olarak tesettür, farklı ama eşit olma-entegre olma isteğinin ve kamu düzenine yönelik alternatif bir düzen önerisinin ifadesi olmaktadır (Malik, 2005: 89-91; Nökel, 2006: 405). Türban

sadece dini aidiyeti değil, aynı zamanda bedenselliğin İslami anlayışını ve kadın olarak kimliklerini batılı anlayışa karşı ayakta tutma ve savunma isteklerini gösterir. Bir tür "kendi kaderini belirleme" ifade eder (Aydın-Karakaşoğlu, 1999: 66).

Türkiyeli kadın göçmenlerin dini bağlamda bir diğer rahatsızlığı, İslam dinini siyasal İslam ile aynı görmeleridir (Rohe, 2005: 158). Siyasal İslam'ın Almanya'da bir iktidar olma korkusu-tehlikesi yoktur. Buradaki korku özellikle terör bağlantılıdır. Özellikle 11 Eylül'den sonra "başörtüsü bir nefret sembolü (olmuştur)" (Rohe, 2005: 158). Bu konuda Ayşe Hanım'ın sözleri çarpıcıdır: "Entegrasyon çabaları vb. var ama entegrasyon, sadece vatandaşlık almak değildir, dinimizi de değiştirmemizi bekliyorlar. Burada din önemli. Özellikle İslam önemli bir sorun, korkuyorlar." İpek Hanım, "Kapalı görünce hemen Almanların aklına terör ve aşırı dinciler geliyormuş. Bunu bir Alman arkadaşlarıma sormuştum, öyle demişlerdi." Demektedir. Neşe Hanım ise: "Almanya'da devletin Müslümanlara tavrı çok kötü. İyi gibi görünüyor ama çok kötü. Bütün Müslümanları bir kefeye koyup, "bütün Müslümanlar kötüdür" diyor. İslam'a karşı önyargısı var."

Almanya'da bazı eyaletlerde her dini topluluk mezarlık kuramaz. Yalnız kamu tüzel kişileri olarak bilinenler bu yetkiye sahiptir (Rohe, 2005: 102). Bu nedenle, cenazelerin Türkiye'ye götürülmesi dini cemaatlerin önemli bir işlevi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Almanya'da sekülerizm anlayışının temel özelliği, devletin kendini dünya dinleri karşısında tarafsız görmesidir. Almanya'da geçerli olan "Subsidiaritätsprinzip" kuralı sayesinde kiliseler

toplumda sosyal hizmetlerde önemli bir konumdadır. Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde kreş ve hastanelerin %80'i kiliselerin elindedir. Kiliseye üye olan kişilerden kilise vergisi devlet tarafından kesilir. Kiliselerin devlet üniversitelerinde kürsüleri vardır. Kürsiye kilise tarafından başkan seçilir (Aydın-Karakaşoğlu, 1999:61). Almanya'daki Müslüman Türkiyeliler de kendi kültürel değerleriyle toplumsal yaşama girmek, kamu yaşamında ve devlet kurumlarında eşit olarak dikkate alınmak istemektedir. Bu bağlamda dini kimlik önemli bir kültürel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki Türkiye göçmenleri kendi kreş, sosyal hizmet kuruluşları ve kendi okullarını açmak istemektedir. (Aydın-Karakaşoğlu, 1999:62). Göçmenleri İslam'ı Almanya'da sosyal bir güç olarak kiliselerin yanında eşit bir konuma gelmeleri bir ihtiyaç olarak yükselmektedir (Aydın-Karakaşoğlu, 1999:76).

SONUÇ

Sonuç olarak Almanya'da yaşayan Türkiyeli göçmen kadınların ayrımcılık noktasında en çok vurguladığı iki önemli konu bulunmakta, söz konusu iki konu çeşitli boyutlarda önemli ayrımcılık uygulamalarına yol açmaktadır. Bunlardan ilki dil konusu yani Almanca bilmemek ya da iyi konuşamamaktır. İkincisi ise, din yani Müslüman olmaktan kaynaklı sorunlardır. 11 Eylül saldırılarından sonra söz konusu iki boyuttaki sorunların ve ayrımcı muamelelerin daha da arttığı görülmektedir.

Almanya'da yaşayan göçmen kadınlar, İslam'ı toplumsal ve global gelişmeler bağlamında bir kimlik unsuru olarak yeniden inşa etmiştir. Böylece İslam hem kendini geleneklerden ve onun yarattığı baskıdan kurtarmanın

karşı konulamaz meşru bir aracı olmuş hem de modern hayata girişin ve orada tutunmanın alternatif bir yolu olmuştur. İslam, içe kapanarak modern hayattan kopuşun değil farklı ancak eşit bir statüde modern hayata girişin temel aracı olarak işlevsellik kazanmıştır. Böylece İslam, asli kimlik olarak ötekenden farklılaşma ve "biz" grubu oluşturmanın ana kaynağı olarak yükselmiştir.

11 Eylül'de Amerika'ya yapılan saldırılarından sonra, kadınlar için İslam hem ayrımcı muamelelerin yeni kaynağı olarak yükselmiş hem de kadınlar için karşılaşılan sorunlardan kaçış için bir patika olarak ortaya çıkmıştır. İslam, Alman toplumuna entegre olmaya çalışan göçmen kadınlar için bir kimlik ve farklılık unsuru olmuş, yaşanan kurumsal boşlukların doldurulmasında ve psikolojik sorunların giderilmesinde işlevsel bir kaynak olarak yükselmektedir.

Müslüman kimliğinin kadınlar için önemli bir simgesi olan tesettür ise, göçmen kadının ötekine karşı kendini farklılaştırmanın önemli bir aracıdır. Geleneksel Türk kimliği ya da yabancı kimliği ile pozitif farklılık yaratamayan ve modern süreçlere rahat giremeyen ikinci nesil göçmen kadın, başörtüsü ile farklı ancak eşit olmayı talep etmektedir. Böylece pozitif farklılık yaratarak hem özgüvenine destek sağlamakta hem de kamusal alanda görünürlüklerini artırarak farklılığın getirdiği hakları talep edebilmektedir.

KAYNAKÇA

•Adaman, Fikret ve Keyder, Çağlar, (2007), "Türkiye'nin Büyük Kentlerinin Gecekondu ve Çöküntü Mahallerinde Yaşayan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", TES-İŞ, Haziran, 83-89.

- Abadan-Unat, Nermin, (2007), "Türk Dış Göçünün Aşamaları: 1950'li Yıllardan 2000'li Yıllara", **Kökler ve Yollar Türkiye'de Göç Süreçleri**, Der. Ayhan Kaya-Bahar Şahin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3-18.
- Aydın-Karakaşoğlu, Yasemin, (1999), "Almanya'da Okullarda ve Üniversitelerde Başörtüsü Olayı", **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 82, 58-77
- Lemmen, Thomas (2005), "Almanya'da İslamiyet", **Türkiye ve Avrupa'da İslam, Devlet ve Modern Toplum**, Ankara: Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını, 69-80
- Münz, Rainer, (2007) "Almanya'da Göç Olgusu ve Nüfus Gelişimi: Tarihçe ve Geleceğe Bakış", **Kökler ve Yollar Türkiye'de Göç Süreçleri**, Der. Ayhan Kaya-Bahar Şahin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 85-99.
- Rohe, Mathias, (2005), "Avrupa'da İslamiyet-Entegrasyon ve ya Gettolaşma", **Türkiye ve Avrupa'da İslam, Devlet ve Modern Toplum**, Ankara: Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını, 97-109.
- Rohe, Mathias, (2005), "Almanya'da Başörtüsü Sorunu", **Türkiye ve Avrupa'da İslam, Devlet ve Modern Toplum**, Ankara: Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını, 155-164.
- Yücesan-Özdemir, Gamze, "Sosyal Dışlanma Kavramı Masum Değildir: İnsandışlaşmanın Reddi ve İnsanlaşmaya Dair", **TES-İŞ**, Haziran, 100-103.
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook>
- <http://www.sabah.com.tr/2007/06/15/haber,C7995342FDAB4DB39094B63F0F27D8BC.html>
- (https://www.cia.int/t/commissioner/default_EN.asp)

Çocuk Suçluluğu, Çocuk Kurbanlar, Evden Kaçan Çocuklar ve Çalışan Çocukların Durumuna İlişkin Sosyolojik Bir Analiz

Hakan ARIKAN*

ÖZET

Çocuk ve suç olgusu, toplumsal bir problem olarak günümüzde sadece toplumun değil, devlet, hükümet, akademi ve sivil toplum örgütlerinin giderek ilgilerinin arttığı bir araştırma konusu haline gelmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin, sosyoekonomik problemlerine paralel olarak, suçlu çocukların karşılaştığı problemlerin çözümü daha zor olabilmektedir. Suça maruz kalan ve suça karışan çocuklarla ilgili tanımlayıcı ve istatistiksel çalışmalar dışında, onların yaşam koşullarını ve suça eğilimlerini, çalışma koşullarını, aileleriyle ilişkilerini, detaylı analiz eden sosyopsikolojik araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılan çalışmalar sık sık güncellenerek sadece profiller ve sorunlar değil, bu iki konudaki değişim ve gelişmeler de bilimsel olarak sunulmalıdır. Çözüm önerilerinin ortaya konulmasında birinci adım bilimsel ve sistematik olarak sorunun ortaya konmasıdır. Bu çalışmaya konu olan çocuklar dört ana kategoride ele alındı: (1) suça yönelen çocuklar, (2) sokakta çalışan çocuklar, (3) sokakta yaşayan ve/veya evden kaçan çocuklar ve (4) suça maruz kalan çocuklar. Bu dört kategori sosyal, kültürel, psikolojik ve ekonomik açılardan özellikle sosyolojik bakış açısı ile ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı suçlu, çalışan, sokakta

yaşayan ve çalışan çocukları sadece tanımlamakla kalmayıp dünyadaki durum ve özellikle Türkiye'deki bu sorunun durumu, çözüm ve önleyici tedbirler hakkındaki teorik bir çalışma ile farklı grup tipleri olarak görülen fakat çoğu kez bu grupların birden fazlasına ait olan çocukların durumuna ilişkin sosyolojik bir çalışma sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Suç, Çocuk, Çocuk Suçluluğu, Çocuk Mağduriyeti, Sokak Çocukları, Evden Kaçma, Çalışan Çocuklar.

1. GİRİŞ

Gerek Türkiye'de gerek diğer gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde evden kaçan, suça karışan ve/veya suça maruz kalan çocukların sayılarında önemli artışlar görülmektedir. Evden kaçan, sokakta yaşayan, suç işleyen ve suça maruz kalan çocuklar sadece kendi ailelerine problem yaratmazlar. Her şeyden önce yaşadıkları çevrenin genel düzenine zarar verirler, suça katıldıklarında arkalarında birçok mağdur bırakırlar. Başka insanların malını gasp eder, kullandığı uyuşturucu madde etkisiyle başkalarının canına, malına ve ırzına tecavüz ederler. Bu şekilde hem suça maruz kalanlar mağdur olur, hem bu çocukların bağımlılığı beraberinde getireceği sağlık sorunlarıyla devlete yük olur. Çocuk işlediği

*Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Görevlisi
(arikhakan@hotmail.com)